

Harai Dénes

Tábornok, hadsereg és társadalom¹

Évekkel ezelőtt, egy Amerikát bemutató filmben megkérdezte a riporter az istállóban beszélgetve a farmert, hogy mennyit ér neki Amerika, a válasz az volt – miközben elővett egy zöldhasú egydollárost a zsebéből, s azt a két szélénél fogva kifeszítette, – hogy annyit, mint ez az egydolláros, ha ennek nő az értéke, akkor a szemében nő Amerikáé is, ha csökken, akkor csökken Amerikáé is. Ez a tisztán pénz vezérelte hazafiság. Lőrincz Kálmáné nem ilyen, hanem egy monumentális hivatástudaton keresztül vállalt, a magyar földhöz és kultúrához kötődő, államban, valamint nemzetben gondolkodó hazafiság, amely együttműködő a szövetséges védelem kérdéseiben. Mindezek átütnek a mondanivalón, és erre a kiállásra van szüksége a Magyar Honvédségnek, a bizonyára még sok meglepetést tartogató új évszázad elején.

A honvédelem, a fegyveres védelem a történelemben mindig nemzeti ügy volt és most is az: „...az egyesülő Európában is egy hazánk van, amely védelemre és áldozatra érdemes.” – hangsúlyozza a szerző. A katona gondolkodásában a nemzet nem politikai kategória. Történelemszemléletét, erkölcsi reflexeit, gondolkodásának felelősségét, azonosságtudatát ez az adottság határozza meg. Mi a tétje ennek a gondolkodásnak: a haza biztonsága, a nemzet integritásának erősítése, valamint a védelem melletti elszántság és felkészültség felmutatása. A demokrácia működésének feltétele is a személyi és a társadalmi biztonság. Lőrincz Kálmán nem a csatlós lelkeségben, nem a „segédcsoport” jellegben és nem a digital-soldier-ben (a digitális-katonában), a bekábelezett automatában és nem az „ahogy tetszik” – karakternélküli katonai identitásban gondolkodik, hanem a biztonság fogalom összetevőinek változásában, valódi összhang keresésében: a katona és a politikai hatalom, a katona és a világhelyzet alakulása, illetve a katona és közösségei között. Vallja, hogy profitálni a NATO-ban és az Európai Unióban is a nemzetek csak egymás eredetiségéből, alkotó gondolkodásából tudnak. Fontos ez, mert a magyar katonagenerációk tudatában is a szétszakadt, válságokkal küszködő világok fragmentumai zakatolnak. Azaz több tekintetben az önkéntes haderő esetében is a változás állapotában vagyunk. A helyzet, új esély a társadalommal, a politikával való új szinkron megteremtésére is, amel-

---

1 Reflexiók Lőrincz Kálmán: „Menetben/Egy katona gondolatai” című könyvéhez

lett, hogy magasabb horizontok, mozgásteretek és növekedési pályák nyílhatnak a Magyar Honvédség számára.

„Amikor a hon védelme iránti elkötelezettségünket hangsúlyozzuk, számolnunk kell azzal, hogy lesznek, akik nacionalista beütésekkel terhelteknek jellemeznek bennünket.” – írja a tábornok. Honnan ered az ellenszemlélet? Két okot is említhetünk, az *egyik*: vannak emberek, akik igazságukat kizárólagosnak és az ellenük indított támadást végzetszerűnek tartva, paralizálják ezzel a valódi mérlegelést; a *másik*: Közép Európa konfliktusos, politikai küzdelmeire való tekintettel még mindig nyugvópont nélküli. Az USA bizonyos körei a rendszerváltások folyamatának elején úgy gondolták, hogy a kezdeti időszakban ne álljon katonai erő a politikai hatalmak mögött. Az elő-elő törő konfliktusok maradjanak retorikai szinten, a média közvetítse a szópárbajokat. Emlékszem az 1990. augusztus 6-án megjelent TIME magazin, címlapján Kelet-Európa stilizált térképszelvényére, amelyen átütött egy öreg démont – a nacionalizmust – ábrázoló arc. Bizonyára nem volt véletlen a politikai elgondolás katonai vetülete, a „strukturális támadóképtelenség” vagy az „elégséges védelem”. Az USA-nak is gazdag tapasztalatai vannak abban, hogy az elintézetlen vagy a félbemaradt kérdések idővel feszültségeket kelthetnek, kiéleződhetnek. Magyarország az elmúlt évszázadban sem tudta kiélni nemzeti létét, miközben játékszerként került és kerül mindig újabb érdekszférákba, amelynek következtében a társadalomban arányait veszítette az értékrend, az értékteremtés folyamata, súlyt a kiteljesedés hiány, a szétszóródás Ady-s élménye és elintézetlenek az olyan sorskérdéseink, mint a gazdasági gyarapodás, a népesség növekedése, a magyar szellemi tőke súlyának megfelelő jelenléte a világban és nem utolsósorban a határokon kívül élő magyar nemzetrészek gyakran megalázó helyzete.

Lőrincz Kálmán vezérezredest a kézzelfogható, érzékelhető katonai világ valóságának kivételes ismerőjévé tette az 1953-tól 1994-ig terjedő nagy ívű katonai, parancsnoki pályafutása – amelyet Holló József altábornagy a könyv útikalauzában, érdemben kiemelt – ezért könyve megértésének van egy, a szavak mögötti rétege is, az olyan katonák számára, akik részt vettek ebben az „erőltetett menetben.” A könyv felszabadíthatja azokat a lappangó érzéseket, gondolatokat, amelyek foglalkoztatják a tiszti generációkat. A szerző szándéka sem más, mint párbeszédet – ha szükséges kíméletlenül őszinte beszélgetést – kezdeményezni a honvédelem aktuális kérdéseiről. Jókai nyomán azt mondhatjuk, ha egy új évszázadba lépünk, akkor végtelen tér nyílik a hódításra a tudományban, az iparban, a kereskedelemben, miközben számot kell vetni az ó-világgal (Európával) és az új-világgal (Amerikával) is, elszakadva attól, ami fogva tart bennünket, patikamérlegre téve illúzióinkat, realitásainkat. A „racionális modern világ” kifejezést is át kell gondolni, hogy valóban ilyen tartalmú-e, de hozzátehetnénk a korrekt-inkorrekt, a hiteles-hiteltelen, demokrácia-diktatúra fogalompárokot is. Nemcsak a diktatúrákban, de a modern demokráciákban is, a haderő nélkülözhetetlen része, garanciája a működésnek.

Rövid esszémben a szerző mondanivalójának néhány területére szeretném a figyelmet ráirányítani, megerősítve tapasztalatait, így: a *veszélyek, konfliktusok és a hadviselés változására, a remoralizáció szükségességére, a haderő politikai semlegességére, valamint a konzervatív katonai gondolkodásra és a katonai oktatásra. Az átmeneti helyzet – a tegnap és holnap közötti lét –, számtalan új természetű problémát vet fel,*

amelyet körvonalaz a tábornok, nem hallgatva el álláspontját sem. A katonai és a műszaki gondolkodás mindig megoldásra törekszik. Lőrincz Kálmán fontos gondolatokat fogalmazott meg a katonai kultúrával, a sajátos mentális és viselkedési készségek, válaszok egymással sokrétű viszonyban lévő rendszerével összefüggésben is, amelyre külön nem térek ki.

Veszélyek, konfliktusok és a hadviselés változása

„A Nyugatot saját egyetemesítő törekvései mindinkább konfliktusba sodorják más civilizációkkal.” – hivatkozott S. P. Huntingtonra a szerző. Hozzátehetjük, a veszély vezérlőközeg, amelyre politikai taktikák, stratégiák építhetők nemcsak országosan, hanem tapasztaljuk, hogy nemzetközi méretekben is. A biztonság napjainkban viszonyfogalom, a világ egyes régióiban nem abszolút érték. Minden nagy kultúra önmaga nagyságát építi. A nagy- és regionális hatalmak nemcsak belesodródnak a konfliktusokba, hanem ők maguk (is) termelik azokat. A feszültség stratégia nem a terroristák találmánya, gondoljunk a hidegháború olyan amerikai politikai-katonai stratégiáira, mint a „Felgöngyölítés”, „Feltartóztatás” vagy az „Elrettentés”, de nem jelentettek kisebb fenyegetést az előretolt övezetekben lévő szovjet csapásmérő fegyverek sem. Ha a nyers energia szükségletek kielégítésére csupaszodik le a világ, akkor még várhatóak sorozatos, két vagy többoldalú fegyveres összeütközések. A jelenlegi időszakban folyó alacsony intenzitású konfliktusok inkább csak gyakorló terepek, azokon tesztelik a reakciókat. A média-erőszak célja, érzéketlenné tenni a polgári lakosságot az erőszakos halállal szemben, valamint kondicionálni a pusztító ösztönöket az amerikai társadalomban és annak tartalékosaiban, akiket adott pillanatban, valamilyen – a politika által kijelölt – ellenség ellen háborúba lehet vetni. Az eltérő civilizációk politikai szándékainak félreértése, de különösen félremagyarázása gyakori. Az elfogultságoknak, a média-beszélgetéseknek nem volt Bush elnöksége alatt sem más célja: melegíteni a talajt az oroszok, a kínaiak, az irakiak majd az irániak és az észak-koreaiak ellen. A korábbi stratégiában a „fél-háború” egy lokális háborút jelentett.

A jelenlegi helyzet jellemzője, hogy a szinte veszteségek nélküli rövid háborúkat, jelentős veszteségekkel járó hosszú konszolidációs időszakok követik, amelyet a közvélemény nyomása kísér. A jelzett folyamatok azonban alapvető ellentmondást tartalmaznak, mert jelentős ráfordításokkal – intézményi és informális eszközökkel – keresik a konfliktusok kezelésének lehetséges útjait, miközben a döntések újabb és újabb konfliktusokat indukálnak, vagy másképpen megfogalmazva, nem lehet a bombákat és a bűz- és zsákot egyszerre, egy helyre dobni. A helyi háborúkban a technológiai fölényben lévők egymásra csúsztatják a fegyveres küzdelmet – a háború katonai oldalát – valamint a népiertő politikai szándékot – különösen, ha ázsiaiakról, arabokról van szó. Az „elvi” indíttatású háborúnak Vietnámban 3 millió civil áldozata volt, a közel-keleti térségben is eléri már ezt a civil áldozatok száma. A szabálytalan fegyveres összeütközések (energiaforrások biztosítása, diktatórikus politikai rendszerek elleni intervenció, terrorizmus elleni fellépés, etnikai tisztogatás megakadályozása), a lokális háborúk egy nagyobb zsákmányvadászat részét is képezhetik, mert a XXI. század olyan, hogy bármiből keletkezhet jelentősebb konfliktus. A kato-

nai gondolkodás megszokta, hogy maga igazodjon el a dolgokban, a valódi kérdésekben és az álkérdésekben egyaránt. Nem biztos, hogy csak azt kell felismernünk, amit a média segítségével ránk kényszerítenek. „... tapasztalatból tudjuk, hogy idegen elvek, modellek vagy azok bármely elemének minden kritika nélküli átvétele – a honi katonai gondolkodás, a valós szükségletek és tényleges lehetőségeink mellőzése – súlyos ellentmondásokhoz, identitászavarokhoz és állandó bizonytalansághoz vezet.” – írja a szerző. Egyet kell értenünk Lőrincz Kálmánnal, amikor amellett érvel, hogy a modern hadviselésben – a jelentős változások ellenére – a haderőnek megmaradnak a funkciói, egyiket sem lehet abszolutizálni, így a szárazföldi erőket sem, de nem csökkenhet a reakciókészség, a tűzerő, a páncélvédelem, az elektronizáltság, a mobilitás, a területvédelem, valamint a kommunikációs képesség. Taktikai szinten is – láthatjuk a helyi háborúkban – a „tüzelni-mozogni-kommunikálni” lánc stabilitása meghatározó tényező.

„Ebben a régióban történelmileg jellemző – sok vonatkozásban – az Európával való azonosság és a tőle való különbözőség egyidejűsége”. A tábornok itt egy bázis összefüggésre hívja fel a figyelmet, amely jelen van az egyéniség megőrzése, a többitől való elkülönítődés, valamint az összetartozás szükségletének viszonyában is, de mivel a társadalmi lét kollektív, ezért minden pillanatban felvetődik a konfliktus vagy koegzisztencia (együttlétezés) kérdése. Nemzeti és nemzetközi vonatkozásban is mindig az együttlétezés mellett célszerű dönteni. A hadtörténelem azt igazolja, hogy Európát kemény történelmi katonanemzetek lakják – németek, oroszok, franciák, szerbek, olaszok, spanyolok, és természetesen nem hagyhatjuk ki magunkat, magyarokat sem és még sorolhatnánk –, akik a végső fázisokban következetesen ragaszkodnak valós, vagy vélt igazukhoz. Ebben az európai térben, nincs mit takargatni egymás előtt a népcsoportoknak, nemzeteknek, itt minden együtt volt jelen, a császári és királyi, a hitlerista, a sztálinista, a maoista, a polgári s ezek kombinációi. Módosult alakzatait esetenként felismerhetjük napjainkban is. Ezeknek a kölcsönhatásoknak az eredménye, hogy ilyenné alakult bennünk a másik ember képe.

A remoralizáció szükségessége

Minden válság, minden háború összetöri az abban érintettek és résztvevők erkölcsét, értékeit, identitását. Meg kell jegyezni, hogy minél mesterségesebb egy társadalom, annál mesterkétebbek szükségletei, érdekei, értékei, szabályai, stratégiái, képzetei, annál torzabb foncsorozottságú az a tükör, amelyben látja önmagát. Az iraki háborúk kapcsán bevezetett olyan jelzők – kerülve az „igazságos 1/2 kifejezést – mint a „szükséges 1/2 vagy „eltűrhető 1/2 háború, valamint az „elkerülhetetlen 1/2 ellenség csupán morális maszkok. Háborúink már a saját kultúránkat is veszélyeztetik, mert olyan székszist termelnek, amely a hatalmi törekvéseket naponta megkérdőjelezi, mert mindenki egyből a háttér információk után kutat és azokról beszél. Az erőszak körül, ahogyan a szerző jelzi, mindig válságmező van és az erőszak spirálja tovább szélesíti ezt a válságot. A háborúzás a hatalom intézményi alakzataihoz kötődik, higgyünk ebben Clausewitz-nek. A morális értékvesztés (demoralizáció), a nemzeti érzés gyengülése, a kezeletlen társadalmi válság gyengíti a védelmi képességet, a katona harckészségét. Jó modortól vezérelve mondhatnánk azt, hogy a magyar

tisztnek, tiszthelyettesnek nincs életstílusa, de nincs életformája, és sokszor élete sincs. Ki kell emelnünk Lőrincz Kálmán részlet-gazdag leírása nyomán, hogy azok az emberek, akik jelentős áldozatokat hoztak a társadalomért – ideértve a katonákat is – nem vagy alig részesültek annak anyagi, valamint erkölcsi osztalékából.

„És mindig akadnak, akik kitaszítják egymást az útból...Számukra elavult, megkopott a katonai ethosz, nem érték az egység, a közösség, a testületi szellem.” – írja jogos keserúséggel Lőrincz Kálmán. Ők azok, akik a spekulációkban, taktikákban, betartásokban hisznek, akiknek a jog és a morál összeütközése már nem okoz lelkiismereti problémát. Az átmenet itt Közép-Európában a hatalom részéről, gőggel, arroganciával is járt. A hatalom képviselői közül néhányan nem kölcsönös tanulási folyamatnak fogták fel az átmenetet, hanem kiosztották – az akkor még az számukra is csak sztereotip, elméleti formában létező – igazságot (gondoljunk az olyan fogalmakra, mint a civilkontrol, a jogállam). Tudjuk, hogy például Bismarck sem méltányolta a morált, mi több úgy vélte, ha a kanti elvek szerint élt volna, ez képszerűen olyan lett volna, mintha egy sűrű erdőben, a szájában keresztbe egy hosszú bottal kényszerült volna utat törni magának.

„A virtuális mítoszok, a gyökértelen, teremtett minták követésének következményeként a csapatélet egyre inkább elveszíti lényegét, katonai kultúrák, fegyvernemi értékek, generációk felhalmozott tapasztalatai, ápolt hagyományok tűnnek el.” – jelzi a tendenciát a szerző. Mi az oka ennek az erózióknak? A NATO vagy az EU haderő multinacionális nagyvállalat, és lehet, hogy még nem vettük át az ennek a helyzetnek megfelelő gondolkodásmódot és amit mondunk, olyan mintha valami archaizmus lenne ebben a posztmodernnek nevezett ködképben. A gondolkodás alapelvei, morális értékei megváltoztak, az igazságok taktikázgatássá silányultak. Ebben a helyzetben írja a szerző: „Talán már tudják – ha nem, hamar megtanulják –, hogy nincs értékeesebb a honvédelem, a hivatás, ugyanakkor gyanúsabb a hatalom számára az önálló véleménnyel bíró, a hivatás értékei mentén gondolkodó és cselekvő, a testületi szellem erősítésében érdekelt, felkészülten öntudatos, felelősséggel szolgáló honvédtisztnél.” Napóleon első zászlóaljának zászlaján lévő jelmondat jutott eszembe: *Érték és Fegyelem (Valeur et Discipline)*, amikor a következőket olvastam a könyvben: „A parancsnokot különösen a hite, értékrendje, következetessége és példamutatása, valamint meggyőző kommunikációja teheti hitelessé.” Talán a társadalom remoralizációja érzékeink rehabilitációját is jelentheti hosszabb távon.

A gyors lefolyású, rövid háború is háború, amelynek során a pusztító maga is pusztul kulturálisan, emberileg egyaránt. A szerző katonásan nyers megfogalmazásait nem érthetjük ellenségkeresésnek sem belül, sem kívül. Érdemes elgondolkodni azon, van-e alanya az olyan tartalmaknak, mint az állam, a válság, a globalizáció, a Nyugat, a politikai felelősség, vagy csak úgy tesznek, mintha nem lenne. Ha összefoglaljuk Lőrincz Kálmánnak az értékekre vonatkozó koncepcióját, akkor azt mondhatjuk: a Magyar Honvédségnek, mint nemzeti intézménynek olyan erkölcsi értékek hordozójává szükséges válnia: (a) amelyek a társadalomnak is értéket jelentenek, védik és erősítik az egész nemzet összetartozását, őrzik kultúráját, és egyben a jól működő társadalom szociális értékei részét képezik a katonák értéktudatának is, (b) amelyek a katonai szolgálatot és tevékenységet meggyőzően motiválják, (c) amelyek a harcban megfeszített akaratere és győzelemre ösztönöznek. A szerző a Hadtudo-

mányi Társaság egyik konferenciájának társadalomtudományi szekciójában mondta el (1994-ben), hogy mit tanult az I. világháborút megjárt nagyapjától, ami programszerűen így hangzik: „Hinni, dolgozni és amiben hiszünk, amiért dolgozunk, azért megverekedjünk”. A hit ebben az esetben sem csak a vallásos hitet, Európa keresztényi térérzetét jelenti. Nem árt, ha önmagában, küldetésében és munkájában is hisz az ember. A harc, a háború közegében az értékek lecsupaszodnak az olyan bázis értékekre, mint a bátorság, keménység, áldozatvállalás, bajtársiasság, hazafiság. Ezek nem a szerző íróasztal mellett kitalált értékei, hanem a valóságban kialakuló harc-helyzetek követelményei.

A haderő politikai semlegessége

Mivel a háború politikai alapú, ezért a politikától függ a győzelem, vagy a vereség is. Kéry Kálmán vezérezredes, amikor az 1919-es sikeres északi hadjáratról beszélt mindig megemlítette, mennyire megdöbbenek, amikor a politika leállította a sikeres hadműveletet. Másik vonatkozásban napjaink háborúinál, amikor a katonák hazatérnek egy-egy hadműveletből, akkor tudják meg, hogy győztek, és jól derülnek rajta egymás között. Sajnálatos, hogy adott politikai rendszerekben a tisztikar erősen függött politikai nézeteitől, így volt ez Magyarországon is a szocializmus évtizedeiben. A tisztiiskoláról éppen kikerült hadnagyra már azt mondták „politikai tényező”, amikor a tábornok sem volt az. A XX. századi forradalmak, háborúk összetörték a tisztikarnak a politikába vetett hitét. Az okokat keresve a szerző rámutat két tényre. *Az egyik* „... az egymást követő forradalmi, politikai, társadalmi változások, melyek szinte kivétel nélkül a tisztikar úgynevezett politikai indíttatású «szűrését, megtisztítását» is jelentették, annak minden gyötrelmes megpróbáltatásával és méltatlan megaláztatásával együtt.” Pedig arcukat a hadseregnek a változások minden terhét és következményét viselő honvédtisztek generációi adnak. *A másik* „...az egymást követő, de egymástól gyökeresen eltérő ideológiai és politikai alapokon kialakuló szövetségi elkötelezettségek, alkalmazkodási kényszerek.” Mi már kipróbáltuk az antikapitalizmust, antibolsevizmust, anticionizmust, antiklerikalizmust, az internacionalizmust, de nem vezettek prosperitáshoz. A politika nem hathatja úgy át az intézményeket, hogy ne maradjon lehetőség az önmozgásukra. Láthatjuk napjainkban is, hogy a kiváló szakemberekből álló rendőrség hogyan vált a politika martalékává.

A szakértelmiségnek – különösen a katona szakértelmiségnek – nem az a feladata, hogy kimutassa a hatalom agyaglábúságát. Paul Virilio megfogalmazása szerint: „Ma a hadsereg mindent tud a civilekről, a civilek azonban semmit sem tudnak a katonaságról.” A civil és a katonai tudás egyensúlyát nehéz megtalálni, és az egyensúly, jelentős mértékben személyiségfüggő. „A felelősség nélküli jog- és hatáskör köztudottan táptalaja a visszaéléseknek, a személyes ambíciók diktálta centralizációs törekvéseknek, lehetővé téve a felelősség áthárítását másokra.” – írja a szerző. Jelentős különbség a katonai és a civil vezetés között a döntés határozottságában, az intervenció (beavatkozó) készség hatékonyságában és a megoldás kiküzdésében van. Egyet érthetünk a tábornok következtetésével: a honvédség egyszemélyi parancsnoka polgári személlyel nem helyettesíthető. A szerző jól érzékelteti, hogy a katona jellegéből adódóan nyílt-sissakkal lép fel érdekeinek képviselőjében, de sok rejtett akadályba ütközik, mert

kevésbé érzékelhető a döntési centrum, a parancshely. Mindezek kihatással vannak a szabályozottságra, a tekintélyelvre, a fegyelemre is. Feltehetnénk a kérdést, hogy cél-e az egyértelműség, a határozott értékek mentén való változás? A szerző utal rá, hogy a rendszerváltással poszt-feudális rendszer jött létre a maga szervilizmusával, nemtörődömségével, idő-energiák-tehetségek elpocsékolásával, önmagáért működő bürokráciával. A bináris ellentmondások mindegyike nem szűnt meg, csak elkenik őket. Morális szempontból a politikai semlegesség azt kellene, hogy jelentse a tisztí állomány gyakorlatában, hogy toleráns és nem tesz sértő megjegyzéseket sem politikai, sem etnikai, sem vallási hovatartozás tekintetében. A szerző is hangsúlyozza, hogy a tiszt ne legyen homo-duplex mentalitású, azaz nem lehet egy hivatalos és egy magánvéleménye. Ez azonban a viszonyok kérdése.

H. J. Laski úgy vélte (1947): „A jövő vezető államférfia minden valószínűség szerint a gátlásnélküli, egyetlen eszmétől megszállott ember lesz, akinek kormányzása abban áll, hogy utat tör magának saját célja felé.” A szerző véleménye hasonló: „A központi helyet a politikában tehát a hatalomért vívott kíméletlen, az erkölcsi megfontolásokat nélkülöző harc foglalja el.” A honvédségnél bekövetkezett integrációk nem juttatták nyugvópontra az autonómiák egymást szükségképpen korlátozó szerepét, a felelőségek megoszlásának jogi kritériumait, a szakmaiság hatékony érvényesíthetőségét. Lőrincz Kálmán magyar és nemzetközi katonai példákkal illusztrálja a zavarokat és úgy foglal állást, hogy: „Nekünk továbbra is biznunk kell a döntéshozók realitásérzékében, valamint a – kedvezőtlen hatású – jogállásbeli és hatásköri döntések jövőbeni ésszerű és célszerű korrekciójában.” A korrekcióra való készség, a valódi demokrácia jelleg-meghatározója. Érdemes megemlíteni W. Churchill példázatát, mert amikor André Maurois megkérdezte tőle, hogy miért engedett Anglia az etiópiai kérdésben így válaszolt: „Tanulmányozta ön már életében a páncélos rák életszokásait? Nem? Nos akkor érdeklődjék utána, mert igen furcsa állat. Élete különböző szakaszaiban ugyanis elveszti védőpáncélját. Ilyen időben visszavonul a tengerpart sziklahasadékaiba és megvárja, míg páncélja újra kinő. Ekkor újból elhagyja búvóhelyét és megint veszedelmes harcossá lesz a víznek. Anglia ügyetlen és gyáva miniszterek hibái miatt elvesztette páncélzatát; most a sziklahasadékban kell megvárnunk, amíg újra kemény és erős lesz az a páncél.”²

A konzervatív katonai gondolkodás

A katonai konzervativizmus lényegét összefoglalva, nem jelent mást, mint a hadviselés történelmi tapasztalatait kiaknázó, megértő, a gyakorlatban érvényesítő, következetesen megoldásra törő, a haditechnikát és a logisztikát céltudatosan alkalmazó, döntésképes gondolkodás. Ez a gondolkodás a gyakorlatban offenzív, megoldásra törő, a valós képességeken alapuló, a közösség szolgálatán keresztül jut el önmagához. Ez szemben áll minden olyan „civil” gondolkodással, ami nem számol a történelmi folyamatossággal, illuzórikus, a feladatokban nem jut el a megoldásig, és ambivalens értékeket képvisel. Az ilyen „civil” gondolkodás eszmékben tobzódik, de a valóságban mindig zavarokkal küzd. A magyar korszerű konzervatív katonai gondolkodás már nem kiállt ellenséget, ha nincs; a fegyelmet nem feszíti túl; és nem a gépi háború futurista megszállottja. Ez a gondolkodás segítheti a társadalmat okosan

számítóvá tenni, gyarapodását keresni és az eredményekért küzdeni, a veszélyekre figyelni és nem utolsósorban időben cselekedni. A nemzet – ahogyan ezt Illyés Gyula megfogalmazta – nemcsak adottság, de kötelesség is, ezt vallja Lőrincz Kálmán. A mai katona a történelem következményeinek következményeivel szembesül. Szét-esett a falanx-szerű bajtársi közösségekre épülő sorozott hadseregkép, felváltotta a szerződésen alapuló piaci hadseregkép.

A könyvből érzékelhető, hogy a szerző gondolkodásmódját nemcsak a katonai szakirodalom alakította. Lőrincz Kálmánnak önérzetes és önbecsülő identitása van. A katonát a történelem érzékenyebbé teszi a veszélyekre és a személyiségekre. „Ismereteinket igazolja az a tapasztalat, hogy a társadalom védekező reflexeit tompítja: a hagyományos értékrend tagadása; a hamis eszmék, biztonsági illúziók táplálása; az önbecsülés hiánya; az identitás fellazítása, valamint a több szintű, alapú megosztottság.” A modern társadalmak együttműködését a teljesítmény, az alkotó energiák legitimálják. Tényezők, amelyek torzították az azonosságtudatot: a kiszolgáltatott, alárendelt szerep, a nemzeti kezdeményezések letörése, a hiánygazdaság, a tudatokat zsákmányoló olyan rohamcsapatok, mint a média valamint az állampolgárnak pártkatonára, bürokratára, technokratára való szétszakítotttsága. Az organikus értékek helyett a mesterséges értékek kerültek előtérbe.

A modern hadviselés is tele van traumatikus helyzetekkel. A hadsereg léte, működése, funkciói, feladatai, eszközei, szabályai az emberi természetet és viszonyait világitja meg (az én-határok keménysége, választhatóságok előírása, a viselkedések szabályozása, önérdek elleni cselekvés). *Nem becsülhetőek le a következő faktorok:*

- (a) A szervezet karaktert módosító hatása: ha a szervezetben, a parancsnok és a beosztottak között csökken a kontaktusok száma, nő a vezetés mechanikussága; a katonai közösség szelleme újraélesztheti a hadműveletek során a megcsappanó életerőket, tompíthatja a fásultságot, de fokozhatja az elidegenedést, a csömört (az iraki háborúba ez a pillanat volt az, amikor a katona kézigránát dobott a saját parancsnoka sátrába); előidézhet érték-erőziót is, amikor már nem bíznak a hirdetett katonai értékekben. A katonai szervezet működése során döntő mozzanat, hogy a feladat által előidézett pozitív lökületet, feszültséget a megoldásig fenntartsa, amely a parancsnok irányításával valósul meg. A regulativitás és az individualitás ellentmondását úgy lehet oldani – ahogyan ezt a szerző is javasolja –, hogy az individualitás nagyobb mozgásteret kap, a katonát nagyobb önállósággal kell megterhelni, a kezdeményezőkézségséget biztosítani. Az átpolitizált katonapedagógia ezt nem ismerte, benne minden hatalmi viszonyt transzformálódott.
- (b) A történelemben a határozott életstílusok, életelvek idővel feloldódtak és azokat megtestesítő karakterek megváltoztak. A hitekben, az értékekben, elvekben való változást azonban a XX. században szándékosan felgyorsították, mintegy a személyiséget vezérlő technológiát csináltak belőle, amivel vissza lehet élni és vissza is éltek vele, gondoljunk a szuggesztív pedagógiára a pártállami időszakban vagy a média manipulációira napjainkban. Ennek a folyamatnak nemcsak az ideológiák, a forradalmak és a háborúk voltak az okai. Nem bízták a folyamatot az anyagi, tudati és társadalmi világ természetes differenciálódására, hanem úgy gondolták, hogy visszafelé is működik a

folyamat, aminek sok előnye is mutatkozik, így a személyiség analitikusabb megismerése, szakszerűbb gyógykezelése, az egyenlőség eszméjének nagyobb elfogadása. A személyiség legnagyobb értékét az eredetiséget – amelyet a szerző kiemel – az oktatásban is meg kell őrizni, a katona nem lehet egy arc nélküli idol, egyénisége van. A történelemben voltak olyan időszakok, amikor katonaszemélyiség szűk határokkal rendelkezett. Lőrincz Kálmán három faktort hangsúlyoz a katonai vezetővel szemben: egyéniség, önállóság, együttműködés.

Katonai felsőoktatás

A katonai szocializációból napjainkban már kiesett a család, mert a szülők már nem lesznek katonák; kiesett a média és a civil oktatás, mert érdemben nem foglalkozik ezzel a területtel; és magára maradt ebben a mezőben a katonai felsőoktatás, a laza szerkezetű bajtársi közösségekkel. „...Scharnhorst, a katona követelt egyre makacsabban merészséget a háborúban, de a békében tudást és újra csak tudást és műveltséget.” – írta M. Heidegger. Mit kellene néhány tanítási órán csak a társadalomtudományok terén megérteni? A modern társadalom és állam megváltozott szociológiai, és hatásának pszichológiai jellemzőit; a nemzetközi és hadi jogot; a felelős emberi magatartást, a teljesítmény szükségletet; az embert, mint kockázati tényezőt. A terrorizmus, az öngyilkos merénylők, a forradalmak, a puccsok, az etnikai konfliktusok, népiirtások, humanitárius katasztrófák, a kereskedelem és az energia biztonság veszélyei jelzik, hogy az ember az egyik legnagyobb biztonsági kockázattá vált. A kialakult helyzet az értékelvű pedagógiát részesíti előnyben, gondoljunk az élet- és intellektuális értékekre, a személyi és a társadalmi hatékonyság vagy a kulturális értékekre.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem mással össze nem téveszthető tudományos és gyakorlati specifikuma: a fegyveres összeütközések, veszély és más határhelyzetek kutatására, prognosztizálására, valamint konszolidálására való sikeres felkészítése a katonai és a katonai-műszaki vezetőknek. A jelzett specifikum komplex módon áthatja az oktatás-kutatás egészét egyetemünkön, azaz a tanárok, tanári csoportok innovatív fejlesztő munkája hatására (új szakirányok, szakok, szakirányú továbbképzési szakok stb) a spektrum nem szűkül, hanem szélesedik. A szerzőnek kétségei vannak a katonai felkészítés olyan összetevőivel, mint az összeszedettség, az azonosság- és hivatástudat. A képzés programjainak hatékonysága vitatható, javítható, de elősegítjük, hogy a tiszti hallgatók „dolgozni tudjanak magukon,” mert az ember önmagára irányuló gondolkodás, önmotiválás nélkül elmarad, társadalmi esélyei is csökkennek. Egyetértünk a szerzővel a változástudatot tudatváltozásnak is követnie kell. A katonai kultúraváltásnak – ami az oktatásban alapozható meg – a fiatal tisztek a garanciái.

A parancsnok a hadműveleti területen a döntő pillanatokban magára maradhat. „A háborúk tapasztalata, hogy a legnehezebb, váratlan és döntő helyzetekben igen kevés segítővel kell a vezetés feladatait megoldania, csak a legfontosabb szaktisztjeit tudhatja közvetlenül maga mellett.” – írja a szerző. A katonai képességek nem adottságok (Clausewitz), azokat ki kell fejleszteni, ki kell képezni. A felkészítés ellenére tapasztaljuk, hogy nem alakul ki mindenkiben a képesség arra, hogy a harc feszült-

ségterében céltudatos és higgadt személyi, technikai, logisztikai döntéseket hozzon, hatékonyan megszervezve önmagát. Úgy gondolom, ebből adódóan célszerű lenne nemcsak a katonának való alkalmasságot mérni, hanem a parancsnoki alkalmasságot is a képzés meghatározó szakaszaiban.

Oktatjuk, hogy a tiszti hallgatók gondolkodása legyen feladat centrikus, mérleget és kritikus. A kritikusság önmagában is jelentős eltérés a két világháború közötti katonai képzés gyakorlatától, mert akkor azt várták el a tiszttől, hogy minden kétkedés nélkül, keményen és bátran menjen neki a feladatoknak (Werth Henrik, 1935). Tisztnek lenni azt jelentette, nem ismerni kétséget. A destruktív ösztön és a gondolkodás versenyének kimeneteléről egy véres harchelyzetben azért nem lehetnek kétségeink, mert acélsisakban, gázálcban, gépkarabéllyal a kézben – mondjuk a hadműveletek második hónapjában – már keveset gondolkodik az ember. Ez nem más, mint a katona dementalizálódásának folyamata. Az élethalálharc pillanataiban a világ a küzdők számára nem létezik, mint kultúra, elveszti humán információ tartalmát. Ezt jelzik a szétbombázott kórházak, iskolák, templomok, temetők. „A kiképzetlen katona olyan áldozat, akinek a túlélésre sincs esélye.” – írja a szerző, és tudjuk, hogy a háborúban nem megszokásból esnek el a katonák.

* * *

Összességében úgy ítélem meg, a katonák sem maradhatnak közönyösek a honvédség volt parancsnoka, Lőrincz Kálmán vezérezredes könyvével kapcsolatban, mert eddig nem volt ilyen – meditatív jellegétől függetlenül – röpirat-szerű megfogalmazása a katonát, a honvédséget is érintő válságoknak, választaknak és választásoknak. Lőrincz Kálmán üzenete, hogy a tisztnek szüksége van az önmagát vállaló, meggyőződéses és határozott erkölcsi, szellemi magatartásra. Ezek hiánya az ingatag lét felé vezet. Az ember egyéniségén keresztül szűrődik be a világ és az embernek magának kell gazdálkodnia akaraterejével, elkötelezettségeivel, szimpátiáival, gesztusai- val, meggyőződéseivel.

A biztonság, a honvédelem, a hadsereg kérdéseiben a tisztánlátás kötelesség. A klasszikus kérdésre, hogy többet kell-e átvonnunk másoktól vagy inkább a meglévőt, a sajátot kell jobban kiaknázni, a szerző ez utóbbi mellett foglal állást, mert még van mit továbbfejleszteni és korrigálni. Az emberek élete a világ számos régiójában történelmük szövődményeiben, lázas és elkapart sebeiben zajlik. Ezért a veszélyek állandó rezonancia szinten maradnak. Ezt idézi emlékezetünkbe Lőrincz Kálmán a „hadsereg-beállítottságú” tábornok sokoldalú problémafelvetése, válaszkeresése. A szerzőnek igaza van, a melankolikus tehetetlenség a történelemben soha nem alakult át kreativitássá. Mivel csak olyan történelmet ismerünk, amelyben háborúkat vívtak, aktuális marad az öreg Kossuth figyelmeztetése: „...a kardra még szükség lehet, a kardra még szükség lesz.” Ezért ne dobjuk el messzire, mert sokáig tart majd megkeresni, amire nem lesz idő.

JEGYZETEK:

1. A külön nem jelölt idézetek, Lőrincz Kálmán: Menetben / Egy katona gondolatai / című könyvéből valók. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2009.
2. André Maurois: Így vesztette el a háborút Franciaország / Ford. Balla Ernő / Klein Jenő Nyomda, 17–18. o.